

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: СУПЕРЕЧНОСТІ Й ПРІОРИТЕТИ

ВЛАДИСЛАВ ДЖУС, асистент кафедри маркетингу і бізнес-адміністрування, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-18>

Вступ. Сучасний світ переживає глибокі інституційні та економічні трансформації, які ставлять під сумнів усталені моделі розвитку галузей національних економік. Освітня й наукова сфера, що традиційно вважалася прерогативою державної опіки (welfare state), також не є винятком. В умовах поширення спроб втілення концепції «підприємницького університету», яка здобуває все більшу популярність, обіцяючи адаптивність, інноваційність та ринкову орієнтованість, дилема участі держави в якості активного агента системи вищої освіти стає однією з пріоритетних.

Мета та завдання дослідження. Дана доповідь висвітлює спробу наукового пошуку, яка має на меті віднайти напрями участі держави в процесах розвитку новітніх моделей функціонування університетів (на прикладі підприємницького університету) в Україні на основі аналізу суперечностей між підходами Австрійської економічної школи (АЕШ) й прихильників політики економічного інтервенціонізму, підприємницької держави, а також порівняння моделей різних наукових шкіл, з точки зору доцільності їх застосування у розбудові підприємницьки орієнтованого середовища в галузі освіти й науки.

Результати досліджень та їх обговорення. Яскравий представник Австрійської економічної школи Людвіг фон Мізес у своїй праці «Бюрократія» детально описав невід’ємні вади активного державного управління. Видатний економіст підкреслював, що державні інститути не можуть ефективно функціонувати, оскільки їм як суб’єктам втілення формальних інституцій бракує системи прибутків і збитків у якості індикатора ефективності прийняття рішень [1]. Замість цього державні органи й прямо залежні від них сектори господарства оперують за принципом бюджетного управління, що більшою мірою стимулює витрачання, а не заощадження та ефективність. Цей принцип, за Мізесом, суперечить суті підприємництва, яке полягає в об’єктивному усуненні нерівноваги на ринку та якісному задоволенні споживчих потреб. В Україні, де радянський інституційний спадок досі має значний вплив, ця проблема стоїть особливо гостро. Державне регулювання освітніх стандартів, системи наукових досліджень, фінансування за нормативами й індикаторами, адміністративний тиск і підвищена невизначеність динаміки творення й скасування правових норм часто стримують інновації та ініціативу, що є ядром формування та розвитку підприємницького університету.

Суперечка між моделями підприємницької держави та підприємницького зростання є фундаментальною. М. Маццукато у праці «Підприємницька держава: розвінчування міфів про державний і приватний сектори» (*The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths*) доводить, що великі технологічні прориви були профінансовані та ініційовані державою, а не приватним сектором [2]. Її аргумент полягає в тому, що держава спроможна взяти на себе «місіонерський» ризик, який приватний капітал не готовий нести через високу невизначеність. На цій підставі Маццукато пропонує модель, де держава активно формує, або реструктурує ринки,

а не просто займається їх регулюванням, чи лише створює достатні умови.

З іншого боку, Мізес та інші представники АЕШ, такі як Фрідріх Гаск, наполягали на неможливості раціонального економічного планування. Гаск у своїй статті «Використання знання в суспільстві» вказував, що знання розсіяне між мільйонами індивідів, і жоден центральний орган не може зібрати, обробити та використати його для ефективного планування [3]. При цьому, справжнім джерелом інновацій постає динамічна конкуренція, а не державні програми. Звідси, «ринковий порядок» закріплюється як більш розвинена форма устрою суспільних відносин, порівняно з «плановим порядком».

У контексті розвитку підприємницького університету це означає, що держава, намагаючись «спланувати» інновації через гранти та цільові програми, спотворює інвестиційні сигнали. Наприклад, замість того, щоб реагувати на реальний попит на ринку праці, ринку інноваційних продуктів і послуг, університети змушені орієнтуватися на встановлені державними стратегіями та програмами пріоритети, що часто будуються на спроможності держави їх реалізувати та принципах політичної доцільності (табл. 1).

Статистичні дані підтверджують, що країни з вищим рівнем економічної свободи демонструють вищі темпи інновацій та зростання. Такі інтегровані показники, як Індекс економічної свободи від Heritage Foundation та Wall Street Journal [4] та індекс “Economic Freedom of the World” [5] від канадського аналітичного центру Fraser Institute, щороку підкреслюють згадану кореляцію. Наприклад, у 2025 р. країни з найвищим рейтингом економічної свободи (Сінгапур, Швейцарія, Ірландія, Тайвань, Люксембург, Австралія, Данія, Естонія, Норвегія, Нідерланди) є лідерами у сфері інновацій (Сінгапур – 5 місце, Швейцарія – 1 місце,

Ірландія – 18 місце, Люксембург – 23 місце, Австралія – 22 місце, Данія – 9 місце, Естонія – 16 місце, Норвегія – 20 місце, Нідерланди – 8 місце за даними Global Innovation Index 2025 [6]).

Таблиця 1

Співставлення моделей Австрійської економічної школи і М. Маццукато в розрізі розвитку університетів й створення інновацій

Критерій	Модель підприємницької держави	Модель підприємницького зростання
Джерело інновацій	Державні стратегії та програми	Приватна ініціатива, спон-танна дія
Фінансування	Державні гранти, цільові програми	Ринкові угоди, краудфан-динг, венчурний капітал
Ключовий показник ефективності	Виконання бюджету	Комерціалізація розробок
Механізм управління	Бюрократичний, централізований	Підприємницький, децентралізований

Джерело: складено автором

У розрізі України актуальним є саме індекс “Economic Freedom of the World”. Згідно з методологією розрахунку Україна у 2024 р. посіла 150-ту позицію, демонструючи негативну динаміку, починаючи з 2019 р. Однією з ключових причин описаної ситуації є зарегульованість (компонент індексу Regulation демонструє одну з найгірших позицій) української економіки, яка в умовах перебування країни в стані фактичної війни накладає обмеження для продуктивного розвитку приватного сектору, здорового конкурентного середовища й руху в напрямі вільного підприємницького зростання. Водночас, за рейтингом Global

Innovation Index, Україна у 2025 р. посіла 66-те місце (зі 139-ти), що свідчить про значний потенціал країни з точки зору оцінок рівня сформованості й ініціативності приватного сектору, якості людського капіталу, який, однак, стримується інституційними (115-те місце) й уже згаданими регуляторними (106-те місце) обмеженнями.

Разом із тим, згідно з проєктом Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 рік» обсяг видатків на фінансування науки у 2026 р. складає 19,9 млрд грн, що в абсолютному вимірі на 5,4 млрд грн більше, порівняно з 2025 р., але у відсотковому відношенні складає всього 0,414 % від видатків Державного бюджету України у 2026 р. й на 0,012 % більше за аналогічний показник поточного року [7]. Таким чином, в українських реаліях не імплементована жодна з описаних вище моделей: держава не сприяє розвитку науки, техніки й інновацій, зокрема через відсутність значних потоків інвестицій у фундаментальні й галузеві прикладні дослідження, а також, з іншого боку, створює бар'єри для поширення практики вільних ринкових відносин, виникнення зацікавленості університетів і бізнесу у вигідній взаємодії, підвищенню рівня автономії закладів вищої освіти в Україні.

На основі результатів теоретичного аналізу і описаних практичних прикладів, можна припустити, що роль держави у розвитку підприємницького університету як явища має бути мінімалістською, але стратегічно усвідомленою: вона полягає не в прямому залученні до процесів, у яких заклади освіти природно можуть бути автономними (наприклад, фінансування чи планування), а у створенні сприятливого інституційного середовища. Дане припущення розвивається в такі оптимальні напрями виконання державою своєї ролі:

1. *Зведення правового фундаменту.* Держава має гарантувати право власності університету на свої надбання

та академічну свободу, закласти в правовому полі можливості взаємодії бізнесу й закладів освіти.

2. *Паралельна дерегуляція.* Необхідно скасувати застарилі й економічно необґрунтовані індикатори, пом'якшити норми ліцензійних вимог та адміністративні бар'єри, які стримують університети від співпраці з бізнесом.

3. *Переосмислення політики фінансування.* Замість прямого субсидування ринку, яке відбувається за принципом спрямування непропорційно великих потоків кільком олігополістичним гравцям, держава може запровадити податкові пільги для компаній, які інвестують у наукові розробки та навчання, або підсилити роль і доступність грантів на дослідження.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Занепад держави загального інтервенціонізму є не лише теоретичною проблемою, а й практичним викликом для України. Для того, щоб університети стали справжніми двигунами інновацій, необхідно відмовитися від патерналістської моделі «державного забезпечення» та прийняти принципи економічної свободи та підприємницької діяльності, перейти від імітації, трансплантації західних моделей управління до створення власних, конкурентоспроможних інституцій й інститутів, здатних ефективно підтримувати вільні ринкові відносини й підприємницьку ініціативу.

Список використаної літератури:

1. Mises, L. von. *Bureaucracy*. New Haven : Yale University Press, 1944.
2. Mazzucato, M. *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths*. London: Anthem Press, 2013.
3. Hayek, F.A. *The Use of Knowledge in Society*. *The American Economic Review*. 1945. Vol. 35 (4). P. 519–530.

4. The Index of Economic Freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/pages/report>
5. Economic Freedom Ranking. Fraser Institute. URL: <https://www.efotw.org/economic-freedom/dataset>
6. Global Innovation Index 2025. Innovation at a Crossroads. URL: <https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2025/assets/80937/global-innovation-index-2025-en.pdf>
7. Бюджет 2026 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2026-844